

't inschrien

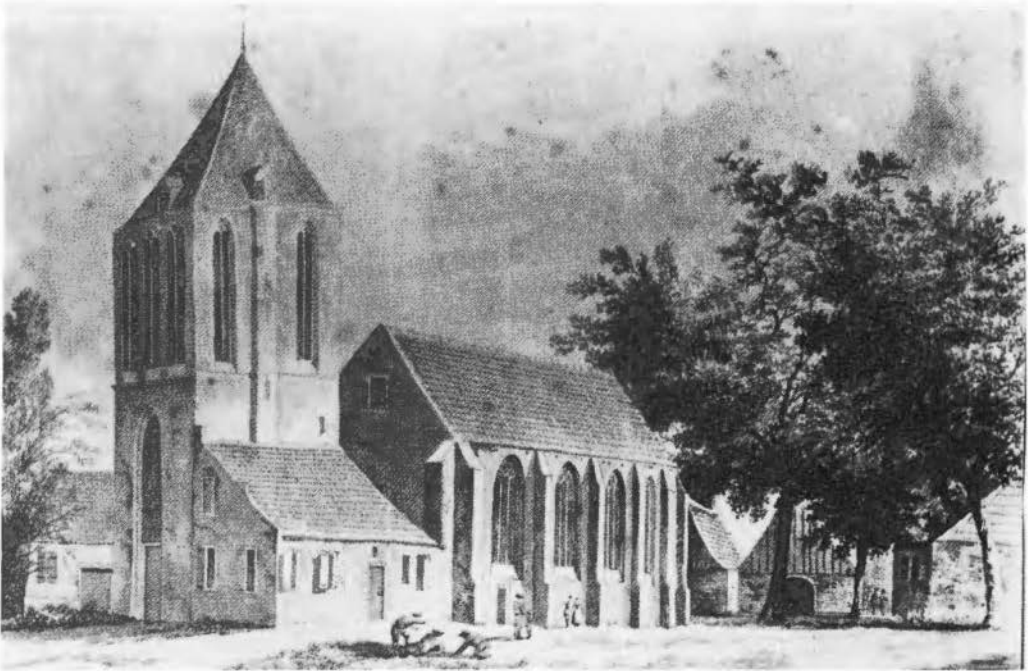
achttiende jaargang nr. 2, april 1986 kwartaaluitgave

Twente te pronk

Het lijkt een merkwaardig verschijnsel, dat de opkomst en de bloei van de fotografie sinds het midden van de vorige eeuw de schilder- en tekenkunst niet hebben doodgedrukt. Het tegendeel is overduidelijk het geval. Beeldende kunstenaars zijn gewoon doorgeslagen, wat op het gebied van de 'vrije' kunst ook wel vanzelfsprekend is. Kijken we echter naar de meer gebonden kunst van bijvoorbeeld topografisch werk, het tekenen en schilderen van gebouwen, stadsgezichten en landschappen dan lijkt het wel, alsof de fotografie juist een reactie heeft teweeggebracht, een stimulans is geweest. De massa's tekeningen, aquarellen e.d. (we beperken ons in dit verhaal tot de kunst-op-papier) van sommige 20e-

eeuwse kunstenaars liegen er niet om. Een tekenaar als Jan Jans (Almelo, 1893-1963) vervaardigde ruim 2000 merendeels potloodtekeningen van oude Twentse gebouwen, voornamelijk boeren-bouwkunst; hiervan bevinden er zich ongeveer 350 in de verzameling van de Vereniging Oudheidkamer Twente te Enschede, de overige zijn in bezit van de Stichting Jan Jans te Almelo en ondergebracht in het stadhuis aldaar. De 93 schetsboeken van Jan Herman van Heek (1873-1957) bevatten ruim 140 tekeningen van Twente. In de verzameling van de Oudheidkamer Twente bevinden zich verder nog 27 tekeningen van F.J. Hoopen en 23 van de Hengeloër Wils Broggel (1882-1970). Van voorname-

Hendrik Tavenier (1734-1807). De Grote Kerk te Delden, getekend in 1786 waarschijnlijk naar een ouder voorbeeld. (Verz. Provinciaal Overijssels Museum, Zwolle; foto L. Sevenster, Twello).

lijk na de Tweede Wereldoorlog werkende kunstenaars noemen we nog J. Niks en H. Holterman te Hengelo en G. Prinsen te Almelo, als enkelen onder de velen en die elk voor honderden tekeningen en aquarellen kunnen staan, veelal ook in Twente vervaardigd. Het zal duidelijk zijn, dat het opbouwen van een tentoonstelling uit deze hoeveelheden met als onderwerp 'Twente' onmogelijk is, als men tenminste het overzicht wil behouden. Even duidelijk is wél, dat er voor de toekomst nog mogelijkheden genoeg liggen.

Geheel anders ligt het met de eeuwen vóór 1900. Bij het doorkijken van de altijd rijk geïllustreerde werken over bijvoorbeeld 17e-eeuwse tekenaars komt vaak de gedachte op: 'Dat zou best iets uit Twente kunnen zijn'. Mannen als Jacob van Ruisdael (1628/1629-1682) en Meindert Hobbema (1638-1709) hebben aantoonbaar Twentse taferelen geschilderd of getekend, beter gezegd: hun schetsen, in Twente gemaakt, later in hun atelier hetzij verwerkt in grote composities hetzij als tekening verder uitgewerkt. Het bekendst zijn van beide de vele versies van de watermolens van Singraven; vooral Hobbema heeft deze molens letterlijk van alle kanten in beeld gebracht. Maar ook van de door hem en een aantal tijdgenoten afgebeelde boerderijen zijn er meerdere onmiskenbaar Twents, al ontbreekt een 'bewijs' in de vorm van topografische identificatie. Het doel van de 17e-eeuwse kunstenaars was dan ook niet, om topografisch nauwkeurige beelden te geven maar om 'stof' voor later te vervaardigen schilderijen te verzamelen. Wél topografisch werkzaam was Jacobus Stellingwerf, van wie werk bekend is uit de laatste jaren van de 17e eeuw tot 1734. Hij werkte hoofdzakelijk voor mr. Brouërius Nidek, die een atlas samenstelde van de 'Vereenigde Nederlandsche Provinciën' en voor wie hij vele

honderden tekeningen maakte van steden, dorpen, kastelen en kerken overal in het land. Ook tekende hij andere afbeeldingen na. Zijn weergave van Twentse adellijke huizen bevat misschien een 'kern van waarheid' maar is aantoonbaar veel te groots en wijds van opzet. Zijn werk geldt te dien aanzien dan ook als topografisch onbetrouwbaar. Een tijdgenoot en medewerker aan dezelfde atlas was Lodewijk Marinus Berkhuijs of Berghuijs. Hij tekende nauwkeurig in dezelfde trant als Stellingwerf, compleet met de zware omkadering en het onderschrift in cartouche. Hij was Zutphenaar van geboorte, werd in 1728 burger van Amsterdam en staat te boek als tekenaar van 'gezigten in de steden, dorpen, kastelen enz. in het genoemde graafschap (= de Gelderse Achterhoek) voorstellende'. Het is niet onmogelijk, dat hij en niet Stellingwerf verantwoordelijk is voor tekeningen als die van de Oldenzaalse Steenpoort en het klooster aldaar. Deze zijn ongesigneerd, Stellingwerf tekende doorgaans met J.S.

In de 17e eeuw kwamen ook veel afbeeldingen, doorgaans gravures, tot stand van vestingwerken. Voor Twente betekent dat, dat alleen Oldenzaal aan bod kwam, als enige vestingstad van betekenis in deze regio. Vaak zijn ze zó fijn uitgewerkt dat ze met recht het predicaat 'gezicht op de stad' verdienen, zij het, dat over de juistheidsgraad van de weergegeven gebouwen op z'n minst getwist kan worden.

De 18e eeuw past zeker de betiteling 'eeuw van de topografie'. Veel kunstenaars ontdekten de schoonheid van ons land en legden die vast in talloze tekeningen en aquarellen: steden en dorpen, voorname stadshuizen en raadhuisen, kerken, kastelen en kloosters als ook kleinere bouwwerken zoals boerderijen en molens. Soms trokken ze er vrijwillig op uit, soms in

Drie litho's van P.A. Schipperus (1840-1929) uit J. Craandijk, Wandelingen door Nederland.

HAVEZATHE WARMELD

HAVEZATHE WARMELO

opdracht van een uitgever, die de tekeningen door bekwame graveurs lieten nagraven voor een prentuitgave: 'Het Verheerlykt Nederland'. 'Hollandsche Arcadia' e.a. Bekend is het drietal reizende tekenaars Cornelis Pronk (1691-1759), zijn leerling en vriend Abraham de Haen (1707-1748) en hun beider oudere vriend en 'mecenas' Andries Schoemaker (1660-1735), Almelöer van afkomst. Zij reisden alle Nederlanden door, waarbij de twee eerstgenoemden hun indrukken in tekeningen vastlegden; Schoemaker maakte van hun gezamenlijke tochten een verslag en illustreerde dit met door hemzelf vervaardigde tekeningen naar voorbeelden van zijn reisgenoten. Hun Overijsselse tochten vonden plaats in de jaren 1729 en 1732. De Haarlemmer Cornelis van Noorde (1731-1795) reisde in Mei en Juni 1756 door Oost-Nederland, waar hij op 24 Mei vertrok van Meppel of Zwartsluis en op 18 Juni in Amerongen eindigde. Van 5 tot 7 Juni was hij in Twente en tekende hij in Almelo, Vriezenveen en Oldenzaal. Het feit dat Almelo, toen nog echt fungerend als 'poort van Twente', vaak uitvalsbasis vormde voor zulke kunstenaars, heeft tot gevolg gehad dat van deze stad naar verhouding vrij veel beelden uit de 18e eeuw tot stand zijn gekomen. Ze zijn niet allemaal bewaard gebleven maar gelukkig waren er ook copiëerders zoals een Hendrik Tavenier (1734-1807), die in 1786 verschillende tekeningen van de stad maakte (kerk, kasteel, straten) naar andere en oudere voorbeelden. Dat Aart Schouman (1710-1792) in Twente werkte, was alleen te danken aan het feit, dat hij in opdracht van de Dordtse familie Van Slingelandt alle huizen en havezathen in den lande tekende, waar leden van die familie woonden of die ze in bezit hadden. Zo legde hij het huis Hoikink bij Weerselo in aquarel vast. Daar woonde Willem Bentinck, die getrouwd was met Agatha van Slingelandt. Zij bezaten bovendien nog een huis op het Stift te Weerselo, waar Schouman 'dus' ook tekende.

In de late 18e en in de 19e eeuw werkten tussen alle andere kunstenaars enkele min of meer bijzondere categorieën tekenaars op topografisch gebied. Als eerste noemen we de huis- en decoratieschilders die ook hogere en vrijere aspiraties hadden. Hun werk is zeer verschillend van kwaliteit. De Hengeloër Adam ten Cate slaan we dan wel het minst hoog aan, toch is zijn werk, uit de jaren tegen 1830, voor ons van belang. Hendrik Tavenier tekende niet alleen naar voorbeelden maar schijnt ook de trant ervan te hebben geïmiteerd; zijn tekeningen verschillen nogal in stijl en kwaliteit. Gerrit Hendrik Göbell (1781-1833) wordt wel met Hobbema vergeleken. Aart Schouman ontmoetten we reeds; als decoratieschilder beschilderde hij alles wat los en vast was. Tenslotte noemen we nog Hendrik ter Meulen (1839-1895), die ons in een schetsboek een aantal Enschedese beelden heeft nagelaten. Een tweede groep vormden de tekenleraars of 'tekenmeesters'. L.J. Bruna (1822-1906) was tekenleraar te Enschede, J. Plügger (1795-1871) 'stadstekenmeester' te Zwolle en H. Valkenburg (1826-1896) tekenleraar te Almelo. Over het algemeen stonden deze buiten de eigenlijke kunststromingen van hun tijd. Ze hielden de tendens van de 18e eeuw aan: het weergeven van het 'mooie' en zijn daarom misschien het best te bestempelen als 'romantisch'. Buiten de kunststromingen om werkten ook de 'verslaggevers'-tekenaars. Voor wat Twente betreft: C.C.A. Last (1808-1876) tekende een uitgebreid verslag van de brand van Enschede in 1862; hetzelfde deden Valkenburg en Bruna. P.A. Schipperus (1840-1929) kennen we van zijn litho's voor Craandijks 'Wandelingen door Nederland met pen en potlood'. Verschillende staalen houtgraveurs werkten voor tijdschriften als 'Nederlandsch Magazijn', 'Nieuw Nederlandsch Magazijn' of 'Het Lees kabinet'.

Op het laatst van de 19e eeuw deed een groot aantal vertegenwoordigers van de

Haagse School Twente aan, met als basis het hotel Carelshaven bij Delden. Hun werken getuigen van dit verblijf: ze tonen de Twickelse bossen, de Noordmolen, boerderijen en landschappen in de omgeving. Uit de periode die we boven doorwandelden, zo van het midden van de 17e eeuw tot 1900, is een 160-tal werken bijeengebracht in de tentoonstelling 'TWENTE TE PRONK', die van 27 Maart tot en met 25 Mei 1986 gehouden wordt in het Rijksmuseum Twenthe te Enschede. Het jaar 1900 is als 'absolute' grens gesteld. Een verzachtend 'omstreeks 1900' werd gehanteerd als er van een plaats weinig of niets aanwezig was. En dát brengt tenslotte de ongelijke verdeling van de prenten en tekeningen over de verschillende Twentse gemeenten onder de aandacht. Dat er van Almelo vrij vroeg materiaal ook in de stad zelf tot stand kwam, zagen we reeds, evenals het feit dat het 17e-eeuwse werk van Oldenzaal vooral betrekking heeft op de vestigwerken. Het genoemde trio Pronk-De Haen-Schoemaker had op zijn tochten Haaksbergen wel aangedaan maar er kennelijk niets getekend. In Wierden en de stad Delden was voor de heren alleen de kerk goed genoeg voor een tekening terwijl het kasteel Twickel wél alle aandacht kreeg. Tubbergen en Enschede wekten ook geen belangstelling op, wél ver buiten laatstgenoemde stad de Hof te Boekelo. En alleen dank zij Schoemaker weten we hoe het Albergse Rechthuis er uitzag. In Enschede is uitsluitend in de 19e eeuw getekend. Bij Diepenheim waren het alleen de adellijke huizen en de landgoederen, die de kunstenaars inspireerden. Hetzelfde geldt ten aanzien van de gemeenten Denekamp en Weerselo, waar trouwens het Stift favoriet was.

Al met al bleef de hoeveelheid tekenwerk tot 1900, van hoeveel kunstenaars ook afkomstig, overzichtelijk. Bij lange na is ook niet alles tentoongesteld, het zou hier en daar het toch al wankele evenwicht nóg meer hebben verstoord. Ook is er nog

Hend. Klijn. Het oude stadhuis te Goor, vóór 1854. (Particulier bezit).

steeds van alles 'zoek'. Er blijven dus voor de toekomst beslist nog mogelijkheden over.

H. Hagens

Meibomen in Twente

Vastlegging van folkloristische gebruiken was niet de taak waarvoor de Oldenzaalse rentmeesters waren ingehuurd. Hun 'heren' in de Domstad, te weten het kapittel van St. Pieter, hadden slechts belangstelling voor een goed beheer van hun bezit in Twente, waardoor er geregeld geld in Utrecht kwam.

Derk van Deventer werd in 1541 door het kapittel tot rentmeester benoemd¹). De circa 22-jarige vicaris van St. Pieter kreeg een aanstelling 'om de collectieve en individuele inkomsten, opbrengsten en reventuën, die het kapittel in het gebied van Twente toekomen en daaraan verschuldigd zijn en die als verschuldigd zijn overgedragen, op te vorderen, te innen en te incasseren. Voorts om kwijting te verlenen van gedane betalingen en betalingsbewijzen af te geven en zo nodig machtsmiddelen te gebruiken en de procedures vast te stellen'.

Met ingang van 1686 gold voor de rentmeester een uit 17 punten bestaande instructie²) die slechts als een uitwerking van de taakstelling uit 1541 kan worden gezien. De 'zorg voor het houtgewas' en het 'scherpelijk aanmanen van de boeren tot betaling' vormden daarin belangrijke zaken.

Wij danken het aan enkele diefstallen van hout dat er in de verslagen en brieven van de rentmeesters een tweetal passages staan over het verschijnsel 'meiboom'. Tussen beide, nu volgende teksten ligt een periode van bijna twee eeuwen.

1. Jaarrekening³) Derk van Deventer 1550/'51.

Blz. 11 'Den vyften maii (1551) enen baden gesandt na Almeloe an den richter Johan Fflodorp met breff ende gelt om dat holt laten to besaten (= in beslag te nemen) welck die junghne knech-

te van Almeloe vergangen mey uth Geerlynckloe tot Alberghhe ghehoewen hebt tot enen meyboem. Des die richter gheweygert ende my 't gelt wederom gesant. Den baden gegheven II stuyvers.

Den vyften junii (1551) noch andermael enen baden ghesandt na Almeloe om dat holt vorscreven t'besaten ende begeret van den richter hie my daer enen rechdag wolde anstellen ende setten om dat holt vorscreven gherichtelick t'verantworen, des ock nyet en geschach. Den baden gegheven II stuyvers'.

2. Brief⁴) Guiliam Landreben aan het kapittel dd. 5 juni 1749.

Blz. 2 'Ik hebbe voor enige dagen op den hof (= Espelo) geweest, also berigt kreeg dat een menigte soldaten uit Endscheyde 12 á 13 so eyken- als beukentelgen, sommige als een arm, sommige als een been dik, daegs voor Pinxteren (= zaterdag 24 mei 1749) uit den hof Espelo gehouwen hadden tot maybomen.

Waerop des anderen daegs na de heer landdrost ben gevaren en over die moetwilligheyt geklaagt, welke my beboofde zyn fiscael na Endscheyde te senden om de commanderende officier daerover te spreken. De schade is wel niet groot, sig niet boven 5 á 6 off 7 gulden bedragende, egter behoorden sulke moetwilligheden, andere ook al overkomen, gestraft worden. Wat hierop gevolgt is, weet nog niet, maer nu hore die soldaten – zynde, so ik meen, Saxen-Gotische troupen – al na haer land vertrokken zyn'.

Over meibomen en meivuren in Drente schreef⁵) mr. J. Linthorst Homan:

'Op dag of avond van de eerste Mei

werden de meibomen geplant en meivuren ontstoken. Daartegen keerden zich Ridderschap en Eigenerfden bij plakkaat van 24 Februari 1663. Zij wazen op de grote schade, welke hierdoor aan de toch reeds zo gehavende bosstand werd aangebracht, en op de gevaren voor brand in de dorpen. Maar er was niet alleen dit bezwaar, het ging n.l. om vuren, 'om welke vuyren oock dansen gepleegt ende onnutte ydele leedekens gesongen worden, ende daerop dan mede doorgaens nachtsuyperyen ende andere onbehoorlycke actien komen te volgen, tot ergernisse van veele vrome'. Daarom besluit men 'de gemelte meyvuren ten eenemaal affteschaffen'.

Dr. C. Cath. van de Graft⁶⁾ ziet, in het voetspoor van de socioloog en etnoloog L. Lévy-Bruhl, in het verschijnsel meiboom een soort van magie. Trefwoorden in haar boek zijn: vruchtbaar makende kracht voor mens en akkers, het uitdansen van de wilde levensdrang om de boom, woeste feesten en nachtelijke orgiën.

Het verbaasde mij dat rentmeester Derk van Deventer in 1551 tot twee keer toe bot ving bij de Almelose rechtbank. Rechter Vlodorp wilde, om de een of andere reden, niet tot vervolging overgaan. Mevrouw Van de Graft geeft echter een verklaring die mij zeer plausibel voorkomt. Zij schrijft n.l.:

'Een eigenaardigheid van vele meibomen was, dat zij gestolen moesten worden. Gestolen voorwerpen zijn met een bijzondere tooverkracht geladen. Of schoon in de middeleeuwen steeds plak katen tegen het stelen van meiboomen werden uitgevaardigd, lichtte men in de praktijk daarmee de hand, zooals ook nu nog het geval is te Valkenburg, waar de meiboom ook gestolen moet zijn'.

J. Wiefker

Verpondingsregister van Twente van 1601

Na een lange tijd van voorbereiding kon de Vereniging Oudheidkamer Twente op 30 januari j.l. haar uitgave van 'Het Verpondingsregister van Twente van 1601' presenteren tijdens een feestelijke bijeenkomst in het Rijksmuseum 'Twenthe'.

Deze zeer belangrijke bronnenpublicatie met uitvoerige annotaties is verkrijgbaar bij de boekhandel en in het Rijksmuseum 'Twenthe' voor de prijs van f 45,-. In het Inschrijven van juli a.s. zal een recensie worden opgenomen.

Bronnen:

1. R.A. Utrecht, kapittel van St. Pieter, inv. nr. 50-l, folio 8 verso. De tekst is in het Latijn. De vertaling kwam tot stand met hulp van prof. dr. G.J.M. Bartelink te Nijmegen.
2. In verkorte vorm opgenomen in het boek van mr. G.J. ter Kuile 'Geschiedenis van den hof Espelo, zijne eigenaren en bewoners', blz. 8 en 9. VORG-publicatie, erven J.J. Tijn, Zwolle, 1908.
3. R.A. Zwolle, collectie ter Kuile, inv. nr. 3 'Jaarverslagen van de rentmeesters van St. Pieter te Utrecht over de Twentse, Sallandse en Bentheimse goederen', 1449-1565, met hiaten.
4. R.A. Utrecht, kapittel van St. Pieter, inv. nr. 934.
5. Mr. J. Linthorst Homan 'Geschiedenis van Drenthe', hfdst. 'Staatskerk', blz. 115, van Gorcum 1947, Assen.
6. Dr. C. Cath. van de Graft 'Palmzondag', serie Folkloristische Studies, blz 5 t/m 11, Oosthoek's Uitgeverij Utrecht 1938.

De aanleg van een straatweg in 1907

Bij toeval kwamen we in het bezit van een tussen oude paperassen gevonden 20 bladzijden tellend boekje met de titel 'Bestek en voorwaarden wegens het aanleggen van een kunstweg van Oldenzaal over Rossum naar Ootmarsum en het uitvoeren van daarbij behorende werken', gedrukt te Zwolle bij de erven J.J. Tijl. Hoe het zij, het zal voor de lezer wel interessant zijn te weten hoe dat in die tijd, zo'n 75 jaar geleden, ging en wat er bij kwam kijken. We bladerden er eens door en constateerden dat bedoelde weg van Ootmarsum naar Oldenzaal 11145 meter lang werd inclusief $6\frac{1}{2}$ meter voor de kanaalbrug en ook een stuk te vervangen keistraat bij Oldenzaal van 465 meter en een stuk keistraat bij Ootmarsum van 345 meter lengte er bij inbegrepen. Deze twee stukjes werden drie meter breed en de steenslaglaag was hier 10 cm. dik. Verder kwam er nog een stukje van 35 meter bij voor de afslag naar de Boterfabriek in Rossum. De weg werd verder overal $2\frac{1}{2}$ meter breed gemaakt, samen met greppels en bermsloten en berm minimaal 6 meter en zo mogelijk 7 meter. De tonronde werd dan respectievelijk 20 of 25 cm.

De aanbesteding voor de aanleg van de steenslagweg was op 8 maart 1907 te 12 uur aan het lokaal van het provinciaal bestuur te Zwolle. Op 28 februari hadden de kandidaat-aannemers de zaak ter plaatse kunnen bezichtigen. Bij het bestek waren twee tekeningen gevoegd n.l. van twee nieuwe duikers en het lengteprofiel van de 'Kunstweg'. De kosten van het hele werk van ruim 11 km. werden geraamd op f 52.000 en daar moest voor worden gepresteerd:

'a. Het in orde maken der aardebaan met de bermsloten en greppels van Oldenzaal bij de Ootmarsumsestraat over

Rossum naar Ootmarsum, aansluitende aan den bestaanden kunstweg Almelo-Ootmarsum met een 'afweg' naar de Boterfabriek in Rossum.

- b. Het aanleggen van een steenslagweg over de aardebaan en het vervangen van de gedeelten keibestrating bij Oldenzaal en Ootmarsum.
- c. Het leggen, vervangen en bijwerken van de duikers.'

In de hele weg kwamen 40 obstakels. Dat er slechts één brug in de weg was betekende een grote kostenbesparing. Ook hoefde deze ophaalbrug niet vervangen te worden, want het kanaal Almelo-Nordhorn was in 1889 klaar gekomen. Ze was dus hooguit 20 jaar oud en voor zo'n brug dus zo goed als nieuw. Wel moesten er 23 oude duikers van cementbuizen, hout, aarden buizen, benevens 8 overlopen en 5 brugjes worden vervangen door wijdere nieuwe cementbuizen en er moesten 3 nieuwe duikers worden gelegd, in totaal 390 meter buizen.

Wat de weg zelf betreft is het gauw verteld. Nadat de aardebaan in orde was gemaakt en geëgaliseerd kwam daarover een lijlaag van puin dik $5\frac{1}{2}$ cm., daarover 2080 m^3 geklopt puin voor een harde puinlaag van 8 cm. dik, er was 2330 m^3 steenslag nodig voor de steenslaglaag van bazalt of quenast dik 8 cm., 1600 m^3 gewoon zand voor de puinbaan en 1100 m^3 kieszand. De puinlaag van 10355 meter lengte moest 22 dagen en de steenslaglaag van 11145 meter 80 dagen worden gewalst, waarbij 9 uren per dag moest worden gewerkt. De provinciale wals moest worden bespannen met 5 paarden en bestuurd door twee voerlieden en 1 stuurbaas. De wals moest gevuld zijn met steenslag of zand en een dienstgewicht hebben van 10000 kg. De afweg bij de school in Rossum werd ook $2\frac{1}{2}$

meter breed en over de hele lengte van 35 meter opgehoogd. De aanvoer van materialen moest geschieden met voertuigen waarvan de velgen en wielbanden minstens 10 cm. breed waren. Werden de materialen over het kanaal Almelo-Nordhorn aangevoerd dan hoefden de lege schepen op de terugweg geen kanaalgelden te betalen. Dat scheelde voor schepen van 26 t/m 50 ton al gauw \pm 10 cent per keer en groter dan 50 ton ongeveer 15 cent.

Het werken aan de weg geschiedde allemaal met hand- en paardekracht. Men kan zich indenken welk een enorm karwei het voor die tijd geweest moet zijn. De aannemer kreeg dan ook 14 maanden de tijd. De aarden baan moest na 5 maanden klaar zijn, puinbaan en berm na 10 maanden en het hele werk na 14 maanden. De onderhoudstermijn was dan nog drie maanden. Betaling gebeurde in vijf termijnen. De steenslagweg is aldus in 1908 gereed gekomen.

Het bestek bevat verder vele bepalingen, waarvan enige typisch tijdeigen, maar we zullen u het merendeel besparen. Het hoofdstuk hoe te handelen bij geschillen beslaat b.v. alleen al 3½ bladzijden. De verzekering der arbeiders tegen ongevallen kwam ten laste van de aannemer 'overeenkomstig de bepalingen der Ongevalwet 1901'.

Opvallend is nog wel de bepaling dat het gedeelte van de weg van Ootmarsum tot het kanaal binnen 7 maanden klaar moest zijn. Enige haast dus. Waarom, vraagt men zich af. Misschien was dit stuk het slechtst of, wat meer voor de hand ligt, was het de bedoeling dat het 'verkeer' Ootmarsum-Oldenzaal, dat normaliter achter het kanaal na de Ageler brug linea recta door ging over de Ootmarsumse Dijk naar Oldenzaal, zo kort mogelijk werd gehinderd door wegaanleg en voorlopig de oude route weer kon blijven gebruiken. Des te meer moest dit stuk eerst klaar omdat iets verderop na de afzwaai (eertijds een bijna haakse bocht) naar Rossum voor de nieu-

we route over Rossum van piket 6750 tot piket 7700 over een afstand van bijna 1 kilometer, dus ter hoogte van Roesthuis, een geheel nieuwe weg moest worden aangelegd en dat vergde nogal veel tijd. Door dit lage gebied schijnt niet veel meer te hebben gelopen dan een ('s winters modderig) pad of karrepad 'door de heide, enz.' lezen we dan ook.

Van Ootmarsum komend bevond zich achter het kanaal rechts van de huidige Rossummerstraat inderdaad een groot heidegebied. Daarover liep o.a. de Ootmarsumse Dijk richting Oldenzaal en op deze heide heeft de beroemde Klootschieterswedstrijd Ootmarsum tegen Oldenzaal plaatsgevonden op 27-1-1747. Links van de Rossummerstraat begon dan een erg laag moerassig gebied, op de tekening van het dwarsprofiel ter breedte van de aanduiding 'Nieuw te maken weg'. Laag en nat was het er in elk geval. Oudere mensen vertelden vaak dat men vandaar 's winters kon schaatsen tot Lavar bij Lage in Duitsland. Dat kan dus goed kloppen, want daar bij Roesthuis is nog steeds een drassige plek waar altijd veel riet groeit en de bijnaam 'Lind'nsnieder' zal er niet vreemd aan zijn en het was daar waar in november 1960 na hevige regenval alles blank stond. Rossum was nu ontsloten en in de verbinding Oldenzaal-Ootmarsum opgenomen. Na jarenlange strijd was het dan eindelijk zo ver en die strijd was vooral gevoerd door meester H.A. Plegt uit Rossum, Statenlid van Overijssel, een vurig strever. Toen de plannen vaste vorm begonnen te krijgen had hij toch nog eerst het gemeentebestuur tegen zich wat de route betreft, omdat een groot deel van de weg zo in andere gemeenten kwam te liggen, maar toen Ootmarsum toezegde f 2000 te geven en het onderhoud beloofde op zich te nemen tot aan het kanaal was de kogel door de kerk, zo staat in een geschrift van hen dat zich in het parochie-archief van Rossum bevindt. Het stuk Rossum-Oldenzaal bestond als weg onder de naam 'Dodensteg-

ge' en wordt door oude mensen nog zo genoemd.

Ondanks de grote getallen en de lange werktijd lijkt voor iemand van deze tijd het bedrag dat de aannemer ontving belachelijk laag. Men kan er nu nauwelijks een bouwterrein voor kopen. Wellicht kan de lezer er enig begrip voor opbrengen als we wat prijzen noemen uit die goede oude tijd:

1 m ² zoden leggen	7 cent
1 m ³ puin kostte	4 gulden
1 m ³ zand	30 cent
1 m ³ scherp zand	75 cent
1 m ³ aangevoerd kiezand	f 2,75
1 kg staafijzer	25 cent
1 kg gegoten ijzer	16 cent
1 m ² voegwerk	40 cent
1 m cementbuis wijd 25 cm.	f 1,50
1 m ³ grond ontgraven+vervoer	20 cent;

Ook voor een timmerman, metselaar, verver, smid of straatmaker 20 cent per uur; voor een gewone arbeider, die 9 uur per dag moest werken f 1,50 per dag; 1 dag walsen met 5 paarden en 3 man f 22,-. De kosten voor de aannemer voor zegel en registratie bedroegen 2 cent. Aan alles was gedacht, maar ja, al was je als aannemer dan de laagste inschrijver, daarom had je het werk nog niet, want 'bij de gunning zal, behalve de aannemingssom, ook de soort van den te leveren steenslag in aanmerking worden genomen!'

Zo werd in 1912/13 'de weg van Dene-kamp over Lattrop naar de Pruisische grens met zijtak naar Tilligte' verhard en in 1916 kwam de weg van Tubbergen over Vasse naar Ootmarsum klaar.

G. Klaas

Boek en Blad

In maart verschijnt het mooiste boek van Twente:

TWENTE TE PRONK

De schoonheid van Twente wordt alom geroemd. Het prachtige landschap, de schitterende boerderijen en buitens, zij vormen een uniek samenspel, dat juist die streek zijn eigen karakter geeft.

Vele kunstenaars lieten zich inspireren door Twente. Zij bezochten de landstreek, en maakten er talloze prenten, tekeningen en aquarellen. Al in de 17e eeuw trokken zij erop uit om hun indrukken in beeld te brengen. De thematiek van hun werk was vooral het landschap. In het boek komen, onder andere, Hobbema en Ruysdael ter sprake.

De 18e eeuw brengt de kastelen en buitenplaatsen in de belangstelling. Bijzonder fraai werk van onder meer Pronk, de Haar en Schouman is opgenomen in Twente te Pronk.

Een verrassende ontwikkeling in de afbeeldingstechniek en in de thematiek van de kunstenaars voltrok zich in de 19e eeuw. Het geromantiseerde, haast arcadische Twente staat dan centraal. Na 1850 komt ook de meer 'verslagleggende' beeldende kunst op. We zien landschappen met rokende schoorstenen verschijnen; de industrialisatie trekt de aandacht. Soms werden de kunstwerken gemaakt voor tijdschriften en kranten, maar ook voor de nieuwe bedrijven, die zich in Twente ontwikkelden. Een unieke creatieve impuls vormde de brand van Enschede in 1862, toen veel kunstenaars speciaal gravures vervaardigden om uit de opbrengst een hulpfonds te creëren.

Twente te Pronk laat het publiek voor de eerste keer alle facetten van het schitterende gebied zien: buitens, kastelen, boerderijen, fabrieken, watermolens, maar ook mooie panorama's.

Het boek verschijnt in samenwerking met het Rijksmuseum Twente, dat een speciale tentoonstelling verzorgt, mede naar aanleiding van het afscheid van zijn directeur, drs. A.L. Hulshoff.

Twente te Pronk bevat meer dan 150 prenten, tekeningen en aquarellen over onder meer:

Albergen - Almelo - Boekelo - Borne - Breklenkamp - Delden - De Lutte - Denekamp - Diepenheim - Enschede - Fleringen - Goor - Hengelo - Lonneker - Lossen - Markelo - Oele - Oldenzaal - Ootmarsum - Rossum - Rijssen - Saasveld - Tubbergen - Weerselo - Wierden - Zenderen

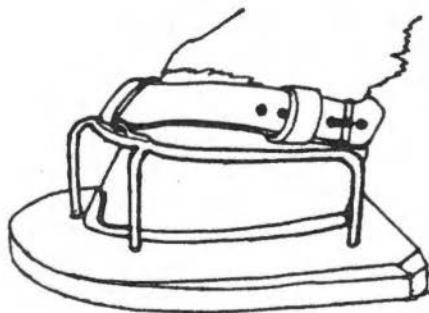
Ca. 200 pagina's, meer dan 150 afbeeldingen. Prijs: tot 1 juli f 29,50, daarna: f 39,50

Paarden in het veen

De naoorlogse, enorme veranderingen in de landbouw hebben onder meer tot gevolg gehad, dat in de loop van de zestiger jaren vrijwel overal in ons land de trekpaarden verdwenen zijn.

Als liefhebber van paarden betreur je dat en als je dan bovendien museumman bent, acht je het je plicht om mee te helpen belangrijke zaken uit het achter ons liggende 'werkpaarden-tijdperk' te behouden. Dat kan op tweeërlei wijze: door het in woord en beeld vast te leggen, maar ook door het bijeenbrengen en bewaren van daarop betrekking hebbende voorwerpen. Het eerstgenoemde levert weinig moeilijkheden op, maar het tweede des te meer. Paarden en de voor hen gebruikte tuigen en vooral ook de door hen getrokken voertuigen, werktuigen en machines om nog maar te zwijgen over rosmolens, tredmolens e.d., zijn zo omvangrijk, dat dit nauwelijks haalbaar is.

Gelukkig hebben inmiddels reeds diverse musea zich daarover ontfermd, zoals het Openluchtmuseum te Arnhem, het Boerenwagenmuseum in Buren, het Rijtuigmuseum van Leek, het Rijksmuseum Het Loo,

Een houten plank met vaste beugel die met een riem om de koot werd bevestigd.

Traditioneel model. Gronings/Drents.

Leren bovenstuk op houten plank. (Duits grensgebied).

Stichting Twickel en het Museum van Historische Landbouwtechniek in Wageningen.

Vandaar dat ik mij – zover het realia betreft – in hoofdzaak beperk tot zaken van geringer omvang, die toch van essentieel belang waren: bidden en hoefbeslag.

Zo kwam ik in de loop der jaren ook in aanraking met hulpmiddelen, die men gebruikte als met paarden moest worden gewerkt op slappe grond, zoals in de veenstreken en op drassige bodem.

Veenarbeiders kenden die zaken al heel lang: ze bevestigden plankjes onder hun klompen, die op vele plaatsen in ons land als 'trapborden' of 'trippen' bekend waren. Toen de verveningen op grote schaal werden aangepakt, ging men daarbij ook dikwijls paarden inschakelen en ook voor hen gebruikte men plankjes. De moeilijkheid was echter, dat een paardehoef minder geschikt is om er iets aan te bevestigen en zo ontstonden in de loop der jaren een reeks van min of meer geslaagde constructies, die men, analoog met die voor menselijk gebruik, dikwijls ook met de naam 'trippen' aanduidt.

Uit de aard der zaak boden de grote veengebieden in het oosten van ons land de meeste gelegenheid ze toe te passen,

Ijzeren plaat met scharnierende beugel. (Vriezenveen).

maar ook in de Hollandse polders zijn ze – vooral in de vorige eeuw – veel gebruikt.

Toen wij er ons, na 1981, wat meer mee konden bezighouden, bleek al spoedig dat vooral in de provincie Drente nog heel wat te vinden was op dit gebied. Daar werd, ook nog na 1945, op tal van plaatsen met die dingen gewerkt.

Hoewel in mindere mate, konden we toch ook in Overijssel nog heel wat gegevens achterhalen. Van de wijze waarop Twente ook hierbij ook daadwerkelijk was betrokken, geven wij het volgende overzicht: Het zwaartepunt lag in noordwest Twente, in de gemeenten Den Ham en Vriezenveen.

Daar was het traditionele Gronings/Drentse model: een houten plank met daarop een ijzeren 'hekje' met drie of vier pootjes, dat de voorzijde van de hoef omsloot, waarschijnlijk het eerst in gebruik. Deze werd met een riem om de koot bevestigd. Omdat de houten plank nogal eens brak, ging men later over op een ijzeren plaat. Dit was, naast de minder stevige bevestiging, dikwijls de oorzaak van verwondingen.

Ook het latere model met een scharnierende beugel op een houten of ijzeren plaat, leed aan dit euvel, hoewel de bevestiging door middel van een stelschroef beter was. In de dertiger jaren verscheen hier een nieuw model: een dikke, uit meerdere la-

gen bestaande, leren zool, voorzien van brede, leren lussen waardoorheen dan weer een leren riem om de koot liep. Het was licht en soepel materiaal, veroorzaakte geen verwondingen, maar was voor zwaar werk ongeschikt.

Tot in de zestiger jaren heeft men in deze omgeving hier en daar nog met trippen gewerkt.

De Heer Rekers uit Tilligte, die voornamelijk voor de hooibouw in het Tilligter Brook, trippen nodig had, vatte het goede idee op om het traditionele model te verbeteren. Hij liet het 'hekje' precies op maat om de hoef maken en bovendien voorzien van drie oogjes. Daar pasten dan leren lussen in, die door een riem om de koot werden vastgemaakt. Een 'driepuntsbevestiging' dus voor de voorhoeven, terwijl voor de achterhoeven bovendien nog een extra lus achter de hoef op de plank werd bevestigd! De plank werd aan de onderzijde nog versterkt met twee ijzeren banden. Zij – hij leende ze nogal eens uit aan buurtgenoten – gebruikten ze tot omstreeks 1952, toen de verbetering van de waterhuishouding dit overbodig maakte.

In de (bijna Twentse) gemeente Eibergen (Rekken) gebruikte men vroeger – en dat is zo tot in het begin van deze eeuw geweest – trippen met een, de hoeven omsluitend, leren bovenstuk op een houten zool. Dit

Houten plank met ijzeren hekje. v.d. heer Rekers-Tilligte.

was een vorm, die bij ons niet, maar in het nabije Duitse gebied zeer bekend was. Voor de volledigheid willen we nog vermelden, dat de Gronings/Drentse modellen op hun beurt weer model gestaan hebben voor het Duitse daaraan grenzende gebied!

Uit het bovenstaande blijkt wel, dat het niet zo eenvoudig is om gegevens hierover te verzamelen. De voormalige gebruikers zijn dikwijls reeds hoogbejaard en moeilijk te bereiken.

Zo lijkt het ons toch waarschijnlijk, dat men ook in Haaksbergen die trippen moet hebben gekend, want de bovengenoemde Rekkenaren gebruikten ze bij het halen van turf uit het Haaksbergerveen!

Mochten er onder onze lezers zijn, die ons over deze zaken nog nader kunnen inlichten, dan houden wij ons gaarne aanbevelen!

G.M. Roding

1884-1984 100 jaar telefoon in Enschede

Het was in 1984 precies een eeuw geleden dat Enschedese notabelen het initiatief namen om het fenomeen telefoon in deze stad te krijgen. Het was een uitvinding van Alex Graham Bell, hoogleraar in de spraakverbetering, die de elektrische verspreker had uitgevonden.

In Amsterdam werd het eerste telefoonnet met 49 abonnees in gebruik genomen. Groningen, Arnhem en Rotterdam volgden spoedig. Het was toen 1882. Den Haag volgde een jaar later. Het is frappant dat de Philipsstad Eindhoven pas haar eerste aansluiting kreeg in 1902.

Terugkerend in ons Twenteland was het de heer G.J. van Heek, die in de Enschedese sociëteit op 27 juni 1884 vele belangstellenden voor de telefonie kon begroeten. Er meldden zich 58 personen, die wel verder wilden gaan. Dit is ook gebeurd, want op 24 oktober 1884 werd de plaatselijke pers uitgenodigd bij de ingebruikstelling van de eerste telefonische verbinding met het centraal bureau der Enschedese telefoonmaatschappij de E.T.M.

'Opmerkelijk bij deze proef was, dat men gerustelijk den rug naar het toestel kon keren, zonder gevaar, aan de andere zijde, niet verstaan te kunnen worden' aldus de toenmalige redacteur van dagblad Tubantia. Zelfs het tikken van een horloge kwam onverzwakt en duidelijk over schreef hij verder. Inmiddels was er voorafgaande van deze proef al het een en ander gebeurd.

Op 22 juli was er reeds een directeur benoemd. Het was de heer Van den Heuvel Rijnders. Hij bezat zelf een mineraalwaterfabriek, was directeur van de Enschedese bouwvereniging, secretaris van de Fabriekschool, de Kamer van Koophandel en van de Algemene Armencommissie.

De statuten werden op 14 september on-

der nummer 35 in de Staatscourant van die dag openbaar gemaakt. Het kapitaal bestond uit 200 aandelen op naam, ieder van f 100,-. Als commissarissen werden benoemd Gerrit Jan van Heek, Willem Joan Blijdenstein, Engbert Jannink Gerhardszoon, Theunis Pieter Scholten en Helmich August van Heek. De vennootschap werd aangegaan voor de tijd van 25 jaren en het doel van de vereniging was het leggen en exploiteren van telefonische geleidingen in Enschede, Lonneker en andere gemeenten.

De dames E.J.C. en T.H. van der Linden waren de eerste telefonistes en waren op 28 oktober van dat zelfde jaar 1884 aangesteld.

Elke verbinding kwam toendertijd via de telefoniste tot stand. Na afloop van elk gesprek, moest door beide partijen weer worden afgeseind. Deed men dat echter niet, dan konden daardoor anderen niet met hen aangesloten worden. Gesprekken konden worden gevoerd van 's morgens 8 tot 's avonds 9 uur en 's zondags van half negen tot half tien en van half twee tot half drie. De politie was altijd bereikbaar, alleen als hulp echt nodig was.

Tegen betaling van een dubbeltje was er een telefoonlijst bij boekhandel M.J. van der Loeff verkrijgbaar. De telefoon stond toendertijd erg in de belangstelling in onze Krekkelstad. Op 19 februari 1887 werd er een optocht gehouden bij gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Koning Willem III.

De wagen van de gilde der schilders had tot opschrift het volgende rijmpje:

Ik ben een sterke os
Laat niet gemakk'lijk los
En trek aan een sterk koord
Nu enige schilders voort

Het telefoonnummer was 1817-1887.

Eind 1884 waren er 143 aangesloten abonnee's. Het jaarabonnement werd vastgesteld op dertig gulden. Men kon onderling zoveel bellen als men maar wilde. Kosten per gesprek kende men niet.

In het eerste jaarverslag werd onder ande-

ren het nu volgende openbaar:

'Door de welwillendheid van het bestuur van onze gemeente dat inzag hoeveel eene telefoon-inrichting kon bijdragen tot bevordering van handel en nijverheid werd ons de bovenste torenkamer van het raadhuis kosteloos ter beschikking gesteld. Wij hebben ons verbonden tot het plaatsen van twee telefoontoestellen. Eén hebben wij geplaatst in het raadhuis, voor de politie en één in de woning van het hoofd der gemeente...!'

In bovengenoemde torenkamer waren drie bedieningstafels opgesteld. De lijnen waren meestal bevestigd aan particuliere huizen in de vorm van stellingen en palen. Het telefoonnet was geheel ingericht als eendraadssysteem. De aarde werd gebruikt als terugleiding. Een nadeel was dat bij vochtig weer gesprekken konden worden afgeluisterd. Het bovengrondse telefoonnet had veel te lijden van storm, onweer, ijzel en sneeuwval. Zo waren er in 1890 een 90-tal verbindingen door de zware natte sneeuw verbroken en vier electro-magneten werden door het onweer getroffen. In 1893 moesten veel palen op de buitenlijnen richting Usselo en Lonneker vervangen worden. De vereniging had niet alleen te kampen met de weersomstandigheden maar ook met bewoners van de Oldenzaal-seweg want op 19 maart 1887 werd er een ingezonden stuk in de plaatselijke courant geplaatst, waarin stond, dat zij zich ergeren over het melancholieke gehuil der telefoondraden, in die mate, dat het niet is om uit te houden. Het klagend geluid snijdt ieder door de ziel en geen wonder dat zoveel grote mensen, als kinderen, 's nachts eenmaal wakker zijnde, geen oog meer kunnen dicht doen. Is daar geen remedie voor? Bijvoorbeeld een geluidsdemper?

Het stuk was ondertekend door D.J. Ruyter, die voor zover was na te gaan hier op nooit een antwoord heeft gehad.

Het bestuur van de E.T.M. vond dat het rijk erg vervelend deed ten opzichte van de vereniging. Men vroeg namelijk een ver-

gunningsrecht van jaarlijks f 50,- voor elke aansluiting met personen die buiten Enschede wonen.

Omdat er in Hengelo en Oldenzaal nog geen tien abonnees te vinden waren in 1888, die de hoge aanlegkosten plus het abonnement van f 50,- wilden betalen, ging de poging om deze Twentse steden nader tot elkaar te brengen, niet door.

Op een volgende aanvraag aan het rijk op 8 november 1895, door de Nederlandse Bell maatschappij, werd door de minister een minimum afdracht aan het rijk geëist van f 5250,-. In een adres van de Twentse fabrikanten aan de minister, werd er opgevoerd dat Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Arnhem en Groningen geen waarborg hoefden te voldoen. Zij verzochten om directe aansluiting, echter zonder succes. Eerst in de Staatcourant van 6 oktober 1899 stond, dat op 16 oktober 1899 een intercommunaal rijkstelefoon-bureau geopend zou worden.

'Zij die vanuit hunne percelen aansluiting wensen, kunnen inlichtingen bekomen aan het rijkstelegraafkantoor', aldus een redactioneel artikel in het plaatselijke dagblad.

Een dag later had de heer J. Menko s.z. het volgende ingezonden stuk in dezelfde courant geschreven:

'Groot was mijn teleurstelling, toen ik mij heden aan het postkantoor vervoegde en vernam, dat niemand aansluiting kon krijgen. Nu bleek echter dat de E.T.M. reeds een jaar geleden verwittigd was, dat alleen panden, die van een dubbele lijn voorzien waren aangesloten konden worden.

Het is voor een stad als Enschede nu eenmaal van groot nut en onmisbaar, om hier nog langer van verstoken te blijven', aldus de lichtelijk geïrriteerde brieveschrijver.

Door tussenschakeling van transalatoren in de leidingen, heeft men de kwestie kunnen oplossen en op 2 november 1899 was eindelijk de zaak geregeld en konden Enschedeers met personen buiten de stad bellen.

Al met al is het begin van de telefonie in

Gehoord en gelezen

Tijdschriften

Na telefonisch overleg te raadplegen in de bibliotheek van de Oudheidkamer Twente

Aoid-Hokseberge, Orgaan van de Historische Kring Haaksbergen, 1985, no. 4.

F.G.M. Broekhuis-Gebbink, *De taal van Haaksbergen (Bernard te Lintelo (23))*, p. 1165-1167.

W.E. ten Asbroek e.a., *Woningen rond de Schepersbrink (III)*, Huizen nrs. 33 en 33A, p. 1167-1171.

Anoniem, *Het eerste gemeentebestuur van Haaksbergen*, p. 1172-1174.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De erven Noordwick of Noodick (V)*, *Buursermenneke*, p. 1175-1178.

W.E. ten Asbroek-J.G.L. Overbeeke, *De familie Langzaal te Haaksbergen (2)*, p. 1179-1180.

Fibula, Blad voor jeugd en geschiedenis, 1985, no. 3.

E. Akse e.a., *Boren naar een Havezathe; Archeologische terreinkartering in Twente*, p. 30-34.

Heemkunde, gemeente Weerselo, 1985, no. 16.

Anoniem, *Tijdsaanduidingen uit vroegere tijd*, p. 9.

H.J. Schuit, *Het geslacht van Hoevel*, p. 10-17.

J. Wiefker, *Weerselo en haar wegverbindingen in de 19-de eeuw*, p. 18-19.

H. Engelbertink, *Marke Rossum deel 14*, p. 21-24.

Jaarboekje Historische Kring Vasse Mander Hengelo 1985-1986.

A. Mulder-Essink, *Marie Koopmans 1888-1979, Leven en werken van een Tubbergse schrijfster*, p. 4-15.

J. Westerhof, *Landweren*, p. 21-27.

Enschede niet altijd even gemakkelijk geweest. De moeite is echter niet tevergeefs geweest. Wij kunnen er thans niet meer zonder werken en leven.

De moeite en de verantwoordelijkheid die onze voorouders zich toendertijd hebben moeten getroosten, daarvan profiteren wij nu overmatig. Als ons nageslacht dat ook van ons kan zeggen, dan hebben wij niet voor niets geleefd.

F.H.B. te Lintelo

J.H. Booyink, *Het boernweerk in vrogge joorn (1)*, p. 28-35.

J.H. Wigger, *De hof te Mander oftewel de Meijerhof*, p. 37-55.

Nederlandse Genealogische Vereniging-afdeling Twente, 1986, no. 1.

J. Hoepman, *Kwartierstaat He(e)ringa (Heerenga)*, p. 23.

Oald Hengel, 1985, no. 6.

J. Schwertasek, *Oonder de oale mól*, p. 101-102.

H. Reynders, *Water in en om Hengelo*, p. 104-105.

H.J. Eising, *Potscherven uit Beckummer bodem*, p. 105.

J. Niks, *Marke Hasselo (L), Erve Wegink v/h Middenhoeksweg H 334*, p. 107.

H.J. Eising, *Stichting Hengelo's Educatief Industriemuseum*, p. 109.

H.J. Eising, *De industriële geschiedenis van Hengelo*, p. 111.

J. Tuik, *Het geheim van HEIM*, p. 112.

H. Reynders, *Ludovicus Sollingensis*, p. 113.

H. Reynders, *De kerfstok van Woolde*, p. 113.

Anoniem, *Hengelo-Feuilleton, IV De Waarbeek*, p. 117-119.

Old Nee, Orgaan van de historische kring Neede, 1985, no. 17.

J. Steunenberg, *Herinnering van een achterneef*, p. 3-5.

A.H. ter Weeme, *Het begin en einde van de industriële textielproductie in Neede, II*, p. 8-11.

J. Steunenberg, *Bernard ten Cate, de held*, p. 12-13.

H.H. Agterhof, *Een terugblik op Neede omstreeks 1883, I*, p. 22-26.

A. Hennink, *Slachten, omstreeks 1910/1920*, p. 27-28.

't Onderschoer, Heemkunde Denekamp, 1985, no. 3.

E. Bos-Hermelink, *Wijkverpleegster op het platteland (6)*, p. 19-22.

H. Asma, *Uit Denekamps kerkgeschiedenis IV*, p. 51-55.

Overijssels Contactbericht, 1985, no. 4.

F.D. Zeiler e.a., *Museumnieuws*, p. 151-161.

B.M. Maazen, R. de Jong, *Monumentennieuws*, p. 162-169.

Het Historisch bedrijf, Verslag van de Contactdag voor historische verenigingen en musea d.d. 31 augustus 1985, met tekst van de inleidingen door P.W.J. den Otter, C.J. van Heel, I. Wormgoor en F.D. Zeiler, p. 170-195.

C.J. van Heel, *Aanwinsten van archiefdiensten, 1983-1984 (1)*, p. 196-200.

n Sliepsteen, Stichting Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, 1985, no. 1.

Het voormalige gemeentehuis van Lonneker staat te koop, Interessante historische gegevens verzameld door P.H.L. Spee en G.M. Spee-Kolkhuis Tanke, p. 4-7.

R. Hertsensberg, *Gerrit ter Welle 25 jaar op 'De Holterhof' actief*, p. 8.

A. Roding, *Duizenden juichten: Daar is de Zeppelin*, p. 10-12.

W.F. Schweizer, *'Schweizerweg' in Glanerbrug in vroeger jaren verdwenen*, p. 13.

J. Meinema, *Wissink's Mól moet weer draaien*, p. 14.

J.W. Berns, E. Prins, *Kleinste kerkje Enschede staat aan Schipholtstraat*, p. 15.

n Sliepsteen, 1985, no. 2.

H. Wieringa, *Nu begint het spel pas goed te draaien, (betreft de Zuidmolen)*, p. 3.

R. Hertsensberg, *De grootste holle kies van Enschede getrokken*, p. 4.

J. Meinema, *Enige echte Zuidmolen maalde 300 jaar koren voor de stad Enschede*, p. 9-10.

W.F. Schweizer, *Mijmeringen van opa met kleine Eva aan de hand*, p. 11.

J. Buursink, *Stoomweverij Nijverheid was niet zomaar één der kleinen tussen vele grote*, p. 12.

T. Wiegman, *Enschede kreeg in 1864 's lands eerste instituut voor middelbaar onderwijs*, p. 14-15.

T. Wiegman, *Oude situatie van Zuidmolencolplex in kaart gebracht*, p. 16.

F. te Lintelo, *Leven en werken rondom de Belt*, p. 19.

L. Nijkamp, *Bij de verdwijning van het oude politiebureau, Het was vroeger bar gesteld, maar zijn we er wel braver op geworden?*, p. 20-21.

n Sliepsteen, 1985, no. 3.

W.J.E. Berns, *Tivoli aan Oldenzaalsestraat door Alphons Ariëns gesticht*, p. 4-7.

T. Wiegman, *Ds. Overduin helpt onderduikers, Joodse tweelingzusjes ontkomen aan de nazi's*, p. 7-9.

H. Engbers, *Lonneker heette vroeger 'Demmersmól'*, p. 10-12.

J. Wiefker, *Geschiedenissen Lonneker en Deurningen bijgelegd*, p. 13.

H. Dalenoort, *Johanneskerk in Twekkelo bij trouwlusten in trek*, p. 14.

n Sliepsteen, 1985, no. 4.

R. Hertsensberg, *Villa 'Schuttersveld' mag niet verdwijnen*, p. 3-5.

J. Heres, *Nawoord over de architectuur van villa 'Schuttersveld'*, p. 7.

H. Geerts, *t Leste peerd van Van Heek & Co*, p. 7.

A. de Haan, M. Rabbers, *'Het Kwekkeboom' al in 1601 genoemd*, p. 7-9.

Kl.J. Uildriks, *Het 'Oaldste hoes'*, p. 9-13.

P.H.L. Spee, *'Piermansteen': 'Driemarkenpunt'*, p. 13.

T. Wiegman, *Ds. Overduin helpt onderduikers (2) 'Ondergrondse' bijzonder vindingrijk in de oorlog*, p. 15.

- BOEKEN - topografie nederl., gesch., literatuur etc.
- oude boeken in leer en perkament.
- PRENTEN - oude kaarten van overijssel, nederland
en overige landen.
- gemeentekaarten van overijssel.
orig. handgekl. bloemen etc.
- INLIJSTEN van al uw prenten, foto's, diploma's,
handwerken etc.
- BOEKENZOEKDIENST.
- INKOOP van boeken, prenten en ansichtkaarten.

Twents Antiquariaat

Walstraat 10 Enschede
Telefoon 053 - 305597

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Kopij inzenden aan:

J.J.H. Meijer, Olde Meulenweg 2, 7554 RL Hengelo, tel. 074-912851

Redactie: J.J.H. Meijer, Hengelo, eindredacteur

A.J. Brunt, Delden

A. Buter, Borne

H.H. Hagens, Almelo

J. Overbeeke, Haaksbergen

Th.L.M. van Stapele, Hengelo

Administratie:

't Inschrien, p/a Rijksmuseum Twente

Lasondersingel 129, 7514 BP Enschede

Postrekening nr. 832196 t.n.v. de penningmeester v.d. Oudheidkamer Twente

Bank: Algemene Bank Nederland N.V., Enschede rek. nr. 59.27.45.651

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief portokosten).

Uitgave van de Vereniging Oudheidkamer 'Twente'

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.